

5. Rasprava

predsjednika Vladimira Mažuranića.

O „Ligi naroda“.

Gospode moje i gospodo!

Večeras poslovnik Jugoslavenske akademije daje meni časno pravo, da uznastojim prigodom svečane ove sjednice pozabaviti Vas na koji četvrt ure raspravicom.

Nakanio sam govoriti o nama sad ponajbližoj stvari, o Ligi iliti, kako stari hrvatski pravni jezik kaže, — „obljubi“, kojom na ponuku predsjednika republike Sjedinjenih država američkih Sporazum boće da sveže što više naroda, ne bi li time učvrstio svjetski mir. Sâm osjećam, kako je teško govoriti o takovoj namjeri, dok ne imamo ni o samoj osnovi ni o tečaju dogovora nikakovih stalnih vijesti, osim novinskih izvještaja, koji često puta i ne mogu da budu posve pouzdani. — Računam na blagovoljnost Vašu i u takovim prilikama, a u okviru ove kratke svečane sjednice ne će nitko očekivati dotjeranu radnju trajnije vrijednosti.

Opća čežnja za mirom prirodna je posljedica ratnih užasa, koji su nam dušu raskinjali za dugačkih godina. U ogromnom svjetskom koloseju vrstale su se bojne igre, jedna krutija i krvavija nego li druga. Sne nam je pak mutila svake noći prikaza beskonačnoga smrtnoga plesa sablasti. Ako je bilo utjehe, bila je ona u herojskim djelima, kojima su se proslavili branitelji pravedne narodne stvari. — Nas na Jugu slovjenskom krijepila je navlastito natčovječna snaga i ustrajnost, kojom su Srbi za kraljevstvo svoje i rvali se i ginuli i stradali, da se napokon odrvu vojskama bez broja.

Historijski događaji ne potječu nikad od jednoga jeditoga izvora ili povoda; svaka takova zgoda posljedica je najraznoličnijih pomisli, nagona, osjećaja i strasti, pak dugačka niza inih događaja. Napokon mi ljudi nismo gospodari, već smo robovi događaja! Ali tko će sumnjati, da je ustup Sjedinjenih država u rat posljedio i zato, jer je javno mnijenje u Americi sve više buktilo na pogledu prijegorna junaštva, kojim su maleni narodi, a na prvome mjestu junačka Srbija, odbijali premoć nesmiljenih navalnika. Njemačka je krivo ocjenjivala dušu Amerike! Mislila je, da preko Oceana

vlada puki materijalizam, a nije ni slutila, koliko je požrtvornosti u tim praktičnicima, kad ih uhvati bijes na nepravdu, što je slabiji mora podnositi od nasilnika. Predsjednik Wilson erpao je odluku za rat i onih svojih četrnaest točaka o načelima mira iz psihe velike demokracije onkraj Atlantika. Potekla je intervencija Amerike još više iz samilosti za tolike patnje i herojske žrtve, nego li iz bojazni pred pobjedom centralnih vlasti. U ime čovječanstva i čovjekoljublja, a za nove misli, krenuli su milijuni vojnika iz Amerike s ushitom preko široka mora u krvav boj.

Što je taj burni pokret idealnoga shvaćanja provalio iz Novoga svijeta u griješnu Evropu, zato ide hvala i junacima i stradalnicima, koji su dirnuli dušu velikoga američkoga naroda.

* *
* *

Tko hoće da govori o Ligi naroda, mora ponajprije da se uputi, tko je onaj znatni muž, koji je javni začetnik ovake misli.

Thomas-Woodrow Wilson rodio se u Stauntonu u Virginiji 28. decembra 1856. Woodrow mu je na krstu dano drugo ime po prezimenu materine porodice. I s očeve i s materine strane potekao je Wilson iz obitelji presbiterijanskih pastora. Po djedu je škotskoga podrijetla. Svršio je pravoslovne nauke, zatim bio odvjetnik, pak prešao kao učenjak povjesnik, narodni ekonom i politik na razne univerze. Na glas došao je po djelima svojim: *Povijest naroda američkoga* (pet svézaka), pak *The State* (država) i dr. Nažalost mi tih djela zasad ne imamo pri ruci. Francuz Jacques Peyrot kaže u raspravi o Wilsonu, da je taj veliki demokrata, ali podjedno i štovatelj „autoriteta“, izveo u svojem djelu „*The State*“ iz sadržine samoga ustava Sjedinjenih država, da je predsjednik te republike i za vrijeme mira i za vrijeme rata jednako neograničen vladalac, praktično govoreći, kakov je negda bio i stari francuski kralj Ludovik XIV, koji je govorio: „l'état c'est moi“.

Bio je poslije Wilson nekoliko godina i gubernator države New Jersey. O njegovoj tvrdoj volji teklo je tada dosta značajnih pričica. Ušao je u volju po svojoj objektivnosti i političkim svojim protivnicima. Glas mu se proširio po Uniji, ter je tako kao kandidat demokratske stranke 7. novembra 1912. izabran prvi put za predsjednika Sjedinjenih država s ogromnom većinom od 303 glasa, dok je Roosevelt sabrao 88, a Taft 8 glasova.

Francuski pisac i žurnalista Emile Hovelague veli o Wilsonu: „On je praktičan, a podjedno idealista, realista, a ipak vjerom pobožnjak, pozitivan, a pripravan da sve žrtvuje za jednu ideju . . . On je, kad ga samo pogledate, pravi autokrata i ne ima autoritativnije osobnosti, nego li je on. . . Ali taj „autoritet“ izvire iz dugačke prošlosti trajno uživane slobode; izražaj je to široke kolektivne volje svega kolikoga američkoga naroda, koji hoće svemu čovječanstvu da podijeli onu sreću i blagostanje, što ga uživa on sam“.

Ovakav državnik nije miroljubac ni po teorijama radikalno-političkih zanesenjaka, a još manje s razloga zelotizma koje vjerske sljedbe. Ne zanosi se on pjesnički za povratkom Ovidijeva zlatnoga vijeka, kad se, kako je mladi Ivan Mažuranić pjevao u *Vijekovima Ilirije*, „blažen vijek življaše po svuda“, kad je po pričanju klasika u doba Saturnovo stolovala božica nebeske pravde Astrea na zemlji, da nas odbjegne i uteče među zvijezde, pošto nam je minulo blaženo to doba! Mislim, da se ne će naći ni traga tomu, da bi ovaj državnik i učenjak ikada surađivao u pacifističkim zborovima, razgranjenim po svem svijetu, napose pak u Americi. Mi stariji sjećamo se, koliko se za našega djetinjstva i mladosti razgovaralo o „miroljubnom apostolu“ Elihu Burritu, koji je, rodnom Američanin, u Sjedinjenim državama žarkim govorima vodio na zborovima i kongresima borbu protiv vojne, prolijevanja krvi i neumjerenosti. On je poslije god. 1848. i u Evropi nastavio svoje djelovanje. Bio je to čovjek priprost kovač, ali pun prirodnih darova. Kod toga pokreta bijaše dašto i vjerskih pobuda. Burrit bio je „quaker“, a s protivuradnom propagandom bavile su se i ine sljedbe, tako primjerice sljedbenici Petra Chelčickoga, Čeha, već za vrijeme najžešćih ratova husitskih, pak „Češka braća“, „Methodiste“, „Nazareni“, „Duhoborci“, „Svedenbergijanci“ i dr.

Problema je to doista ne same čudoredna, a pogotovu i vjerska, već i pravno-znanstvena.

Zabavljali su se njome mnogi mislioci. Neki od njih kušali su, ne bi li našli ozbiljno znanstveno rješenje, tako n. pr. Dante u djelu „*De monarchia*“, gdje hoće da izgradi svijet osnovan na čudoredu. Mučenik za svoje uvjerenje Toma More, veliki kancelar silnika Henrika VIII., u XVI. vijeku, u Engleskoj, napisao je pak „*Utopiju*“ gdje crta pjesničkom maštom izmišljeni idealni otok i blagoslov, koji ondje vlada.

Poslije njega u XVIII. vijeku izdaje Francuz Charles Irenée Castel, Abbé de St. Pièrre, djelo: *Projet de paix perpétuelle* itd. Francuska književna povijest uzdiže u najviše visine odličnoga toga pisca i kao mislioca i kao jednoga od najboljih klasičkih stilista. Našao mu se u istom poslu dostojan premac, ako i ne glede stila, a to po dubljini misli, mnogo kasnije u djelu glatovitoga Nijemca, filozofa Kanta: *Zum ewigen Frieden*.

S jednakom ustrajnošću kao ovi spomenuti odličnici svega kolikoga čovječanstva razmišljao je bez sumnje i učenjački um Wilsonov o načinu, kako da ujamči što dulji opstanak trajnu miru, za kojim teži. Njegovi predšastnici u tom zadatku, i po intelektu i znanju njemu srodni i njega dostojni, nisu imali u rukama moć ogromne Amerike. Wilsonu samomu bilo je zato dano, da pokroči dalje: on sa svom mladenačkom, bujnom snagom Sjedinjenih država i po novovijekim nazorima, štono ih prenosi iz Novoga svijeta u Stari, hoće da stvori novo, ili barem bitno popuni i popravi staro međunarodno pravo, ne bi li se, ako ne sačuvao vječni mir, a to barem zapriječilo buknuće rata iznebuha.

* * *

Polovicom februara t. g. u Parizu, u palači na Quai d'Orsay progovorio je Wilson, poslije završenih rasprava odbora za sastavak statuta o međunarodnoj „Ligi naroda“, u svečanom zboru svekolike mirovne konferencije, s posmjehom na mršavu, ozbiljnu inače lieu: „Čast mi je i radost, što mogu na ovaj stô položiti na ime odbora za Ligu¹⁾ narodâ izvještaj, jednodušno sastavljen od izaslanka svih četrnaest naroda, koji su kod toga sudjelovali“.

Zatim je pročitao osnovu, u nekim glavnim točkama nama znanu.

Jamačno je ta osnova do danas u raspravama znatno izmijenjena. Naslutiti ipak možemo bitne ustanove.

Čini se, da će se rješavanje pitanja, koje države mogu da budu učesnicama u Ligi, predati nekoj vrsti vijeća, kao zakonodavnom zboru Lige naroda. U to vijeće trebat će da ovlaštene države odašilju svaka po tri punomoćnika, koji pak imaju svi zajedno samo jedan glas na ime države, koja ih je izaslala.

¹⁾ Službeno je tada preveden taj naslov nu francuski sa „Société des Nations“; francuski list *Le Matin* prigovorio je oštro, da je taj prijevod samovoljan. Ini listovi ipak i sada Ligu nazivlju Société (društvo, udruga, zajednica).

Obveze, što ih Liga naroda nameće svojim učesnicima, bit će po prilici ove: da će stegnuti svaka država oružanja na kopnu i na moru na mjeru, što će je odrediti Liga; da jedna država drugoj ima objavljivati svako oružanje na kopnu i na moru; da sve države sebi međusobice ujamče cjelovitost državnoga područja i suverene samosvojnosti; da moraju svaki prijepor podvrći obraničkomu sudu, pak da se ne smije nijedna stranka latiti oružja, prije nego izminu tri mjeseca nakon presude obraničkoga suda; da imaju sve države, koje pripadaju Ligi, dopustiti oružanoj sili Lige, da prelazi preko njihova područja, kad bude ova sila izaslana, da provede koju presudu Ligin sudišta o kojem međunarodnom prijeporu; da se imaju u svim državama Lige provesti jednolično uredbe u zaštitu radnika itd.

Vrijedno je razmisliti, kojim će duhom odisati nova ta međunarodna tvorba, ako bude onako uređena i zadahnuta, kako to Wilson hoće.

Reče on u početku pregovora: „Neću ni hroma (t. j. nesigurna) mira, ni mira nasilna (point de paix boiteuse, ni de paix d'oppression)“.

Prije već, dok mi nismo još ni slutili u Evropi o „četrnaest točaka Wilsonovih“, rekao je on dne 22. januara 1917. kao predsjednik Sjedinjenih država u poruci svojoj američkom senatu: „Predlažem, da narodi zajedničkim sporazumom prihvate nauku predsjednika američke republike Monroe-a kao pravilo općeno, valjano na svem kolikom okrugu zemaljskom: nijedan narod neka ne pokuša, da svoju suverenost nametne ikojemu drugomu narodu ili puku, nego svaki da bude vlastan sebi odrediti vladu i najmanji kao i najveći i najmoćniji. To su načela američka. . . . Mi ne možemo prihvatiti drugih načela, jer su to načela svega čovječanstva. Ona svagdje moraju prevladati“.

Pridajmo tome kao karakteristiku, što je o mentalnosti pravoga Amerikanina sudio — od nedavna pokojni — bivši predsjednik Roosevelt. Izrekao je on misli svoje u nekoliko riječi, kano u kamen uklesanih: „Ako Amerikanin hoće da uspije, treba da se pouzda sam u sebe, a ne u državu, treba da se ponosi uspjesima vlastita rada, a ne da zavidi dobroj sreći inih . . . , treba da se bori s odlučnom hrabrošću sa životom, da savlada protivštine, ako uzmogne, ali da mirno podnese poraz, ako bude on savlađan, pak da sa svojega neuspjeha i ne pokuša okriviti bližnje svoje, koji doista zato ne nose nikakove odgovornosti“.

Kako da se bolje ocrtta ponosno, a prijegorno pravo demokratsko mišljenje, osnovano na široko shvaćenoj individualnoj slobodi, odakle potječe prezirna ona odvratnost od svakoga uzdrmanja socijalnoga poretka, onaj „bon sens“ mlade Amerike, koji svijetlom svojim prodire u tmine drevne evropejske državne praklike.

Wilson je očito predstavnik javnoga mnijenja, koje vlada u najširim odlučnim krugovima Sjedinjenih država. Osnova Lige po tom nije djelo osobe Wilsonove, već plod novovječnoga američkoga ideala o gospodstvu čovječstva i vječite pravde na svem svijetu.

Kao učenjak zna Wilson dobro, da toplo sree, koje osjeća, a užitak nalazi u bezgraničnom maštanju, nije pouzdan provodič, pak da treba da hladni razbor upravlja našim koracima, navlastito u politici.

Zato je on, kad je čitao polovicom februara o. g. pomenutu osnovu o Ligi naroda, svečano izjavio i ovo:

„Nismo mi radili u vrućem entuzijazmu, već u brizi i duboku osjećaju naše odgovornosti. Naš mandat potekao je od 1200 milijuna ljudi, i mi, nas četrnaest potpisnika na ovoj osnovi, predstavljamo uistinu čovječanstvo; našoj zajedničkoj i odlučnoj volji ne će smjeti nijedna protivna moć ni pokušati da se odupre“.

Priznajem, dosada su to samo riječi, a gust mrak krije, što će nam budući dani donijeti u djelima.

Bit će ipak vrijedno, da ovdje malo zastanemo, pak razmislimo, nisu li se u predašnje koje doba, i ako u inim prilikama, a svakako u manjem opsegu, pozabavili ini državnici sa sličnim problemima. Ta ljudska je duša ista ostala, a u njoj se kriju svagda iste bojazni i iste žudnje. Grozote dugotrajnih ratova morale su u svako doba uroditi reakcijom, koja je budila općenu čežnju za očuvanjem trajnoga mira, pak i hladne državnike nukala na razmišljanje.

U bližnjoj prošlosti sjećamo se potpune nedaće pokušaja, što je potekao od nesrećnoga ruskoga imperatora Nikole II., i maljušnih posljedaka pompozno zametnute konferencije u Haagu. Na početku prošloga vijeka zapinje nam pak na časak oko na Svetoj Alijanciji, koju su dne 26. septembra 1815. u Parizu nakon uništenja Napoleonove vladavine sklopili imperator Aleksandar I., pak cesar austrijski i kralj pruski. Stvar je tobože potekla od Aleksandra, kojega je misticizmom opojila i vodila, kud je htjela, umom nezdrava Madame Krüdener. Uvod Alijancije ispunjen je hinjenom

žarkom pobožnošću, pak se namjera izrično upravlja na obvezu alijiranih vlada, da će vladati kao braća po zapovijedi vjere i naukama Spasitelja za očuvanje trajnoga mira. Prava je pak svrha vladarima bila međusobno osiguranje protiv slobodoumnih težnja naroda. Značajno je, da je Engleska pregledala tu igru riječima i otklonila pristup k toj alijanciji.

U daljoj davnini naći ćemo, da je po povijedanju ministra Maksimiliana de Sully proslavljeni francuski njegov kralj Henrik IV. oko g. 1608. i 1609. razmišljao, kako da skrši vlast Habzburgovaca uređenjem „kršćansko-europejske republike“, sastavljene od petnaest država pod vodstvom Francuske. Poslije trebalo bi Osmanlije baciti složnim naporom iz Europe. Njemačka kritika pobija ipak s puno raploga, počevši od Rankea, ovu povijest kao izmišljotinu Sullyevu. Svakako je kralj Henrik IV. pao od noža ubojice Ravallacea već 14. maja 1610., prije nego je istupio na javu s ikakvom osnovom u tom pravcu.

Ozbiljniji i stariji pokušaj, ne bi li se zapriječili krvavi sukobi među kršćanima, pokrenuo je doista sto i pedeset godina prije smrti francuskoga kralja Henrika IV. znatni češki kralj Juraj (Jiří) Podjebrad²⁾.

Ono je doba i za naše zemlje upravo odsudno: propala je Bosna, despotovina srpska, Hum, a Mleci su za toga razmicali vlast svoju. Još se posljednji kralj Bosni Stjepan Tomašević g. 1461. pisao: „kralj Srblijem, Bosni, Primorju, Humsci zemlji, Dalmaciji i Hrvatim. Donjim krajem, Zapadnim stranam, Usori. Soli. Podrinju i k tomu“, čuvajući uspomenu na srpsko-hrvatsko jedinstvo, a ni dvije godine zatim bijaše Bosna pod Osmanlijom, a kralj bosanski posječen. O toku historijskih vrlo zamršenih zgoda onoga doba naći će se, što se naših prilika, tiče potanka, a svagda pouzdana, uputa u „Povijesti Hrvata“ našega V. Klaića. Sinhronističko prikazuje nam ondje naš učenjak tužnu sliku, obasjanu samo svijetlim tragovima herojskih djela ljudi naše krvi, kako je nakon utišane najveće žestine husitskih vojni tekla borba o prijestolje njemačko, pak češko i ugarsko-hrvatsko za doba cesara rimskoga Friderika

²⁾ Isp. Fr. Palackýja: Dějiny kralování Jiřího z Poděbrad, v Praze 1860. pak predašnji dio njegova djela: Dějiny národu českého, zatím: Ernesta Denisa: Fin de l'indépendance bohème I. II. Paris 1890.; odlično djelo poteklo od pisca odana misli slovensko-francuskoga trajnoga bratimstva. Na sbr. 36. I. toma ima zanimljivu bibliografiju o povjesnim djelima za ono razdoblje.

III., čovjeka tvrdoglava, a troma i neodlučna, pod kojim je srednja Europa malne udušila se u kalu velikaškoga bezvlada.

U takovim užasnim prilikama, gdje su bile navlastito u Češkoj raskinute sve veze, i čudoredne i društvene i vjerske, uspjelo je jednomu čovjeku, da vještinom, obzirnošću i odvažnošću spasi izmučenu domovinu svoju od gotova rasula. Bio je to Juraj Podjebrad.

Kod njega morali bismo se zaustaviti i oduže. Za svrhu rasprave naše, da toga vladara prikažemo kano u neku ruku preteču Wilsonova, bit će ipak dosta nekoliko desetaka redaka.

Otač Jurjev bio je „Viktorin Boček z Kunštata a z Podiebrad“, vlastelin češki, koji se nije brojio baš među gospodu, ako mu je svojta i imala veza s najodličnijim „panima“. Oko g. 1420. rodio mu se u Podjebradima sin Juraj. Viktorin Boček stajao je za vojni, kojima je cesar Sigismund htio da satare buntovne Čehe, kano „kalíšnik“ (umjereni pristaša Husov, utrakvista iliti „pod oboji“) uz Pražane, a kad je to obrana ljubljene Češke zahtijevala, tad i uz tvrdoga Husitu Jana Žižku z Trocnova i njegove radikalne i nesmiljene Taboričane iliti Tabore.

Čim je pak ekumenski crkveni zbor u Basileji g. 1433. autoritativno dopustio kalíšnicima, da ostanu i nadalje kod zavedena običaja pričesti „pod obojim prilikama“ i kod porabe češkoga jezika u službi božjoj, upriličeni su između Čeha i crkve t. zv. praški komapktati. Umjereni Česi kalíšnici složiše se s crkvom katoličkom na tom temelju, pače podoše s vojskom protiv nepomirljivih, gotovo anarhističkih i komunističkih Taborâ. Krvavi i okrutni bijahu ti bojevi među rodenom braćom. Viktorin Boček bio je dašto na strani umjerenjaka, jedan od njihovih odličnih vođa. U bitci kod Lipana, gdje su g. 1434. Taboričani konačno savladani i rastepeni, vojevao je uz oca i nedorasli Juraj. Čehe su samo Česi mogli pobijediti.

Juraj došao je za mlada na dobar glas kao kapetan. S osamnaest godina razbio je na čelu čete svoje mnogo silniju austrijsku vojsku. Izabraše ga njegovi zemljaci za glavara njegova okružja. Obzirnošću svojom stekao je naskoro sebi veliko privrženstvo svih stranaka. Bio je neprijatelj, fanatični mrzitelj nereda i zločinaca, nije dopuštao progonstva radi razlike vjere, štitio je slobodu vjeroispovijesti, pak zaveo, dokle mu je vlast sezala, potpunu snosljivost. Sâm je vojevao, da savlada Taboričane i pomogne pobjedi kompaktata, a po tom i katoličke crkve protiv nepomirljivih Hu-

sita, pak je zato tvrdo bio osvjedočen, da je vjeran sin matere crkve. Javno i skromno naglasivao je to i utvrđivao. Ali podjednako je s češkom ustrajnošću držao se povlastice pričesti „pod oboji“ i porabe češkoga jezika kod službe Božje.

Sva ta svojstva Jurjeva, kojima je ušao u volju velikoj većini Čeha, potakla su za razdoblja, kad je kraljem češkim i ugarsko-hrvatskim imao biti Ladislav, posmrtni sin kralja Albrehta Habzburgovca, češke staleže, da izaberu Jurja Podjebrada glavnim upravnikom zemalja krune češke.

Pravo je čudo, kako je po pričanju izvještaja iz onoga doba za nekoliko godina zavedenim javnim poretkom rasipana, oglobljena Češka po zaslugi Jurja Podjebrada u brzo napredovala u čudorednom i gospodarstvenom blagostanju. G. 1453. okruniše Česi dijete Ladislava Posmrče (Postumus) u Pragu kao kralja češkoga. Dašto Juraj Podjebrad vladao je i nadalje jednako samostalno u zemljama češke krune kao gubernator, kako je nejakoga kralja u Ugarskoj i Hrvatskoj zamjenjivao Ivan Hunjad.

Usljed neugasive mržnje među rodovima Ivana Hunjada i Ulrika Celjskoga, rodaka kralja Ladislava, došlo je nakon osvojenja Biograda iz osmanskih šaka do tragičnih katastrofa. Umrije Ivan Hunjad od kuge u Zemunu 11. augusta 1456., a propovjednik križarske vojske i bojni drug njegov sveti Ivan Kapistran dva mjeseca za njim u Iloku. Mladi kralj Ladislav htjede da nakon smrti sam zavlada u Ugarskoj. U tom poslu bio mu je uzdanikom rođak Ulrik Celjski. Ladislav Hunjad, zapovjednik u Biogradu, stariji sin pok. Ivana, i pristaše njegovi videći, da je kralj posvema u vlasti omražena Nijemca Ulrika Celjskoga, uhvatiše zgodnu priliku, kad je kralj s Ulrikom ušao u Biograd u tvrdu, pak odijeliše i kralja i Ulrika od njihove vojničke pratnje. Samoga Ulrika prizvaše u dvoranu k Ladislavu, tobože na dogovore. Ondje ga nakon svađe sasjekoše.

Kralj bijaše sada posve u vlasti Ladislava Hunjada i njegove svojte. U strahu hinio je lukavi mladić, da uvida, da je bilo pravo, što je smakuut Ulrik Celjski. Namamio je dokazima milosti oba Hunjada, i Ladislava i mladega mu brata Matiju, da podu uz kralja svojega u Budim. Tu je kralj skupio odanu vojsku njemačkih i čeških najamnika,

Dne 14. marta 1457. pozvao je kralj oba brata Hunjada u palaču. Ondje ih zaslužnije vojnici, pak bjehu odmah oba brata i

svi njihovi privrženici osuđeni kao krivci veleizdaje na smrt. Sud su sastavila na brzu ruku gospoda kraljeve pratnje.

Kralj dade 16. marta 1457. Ladislava Hunjada pogubiti, a Matiju povede sa sobom u Beč. U Ugarskoj i Austriji nastade velik metež. Kralj Ladislav morao se zakloniti pod zaštitu Jurja Podjebrada u Prag. Stigao je onamo 29. septembra 1457. Poveo je sa sobom i mladoga Matiju Hunjada. U Pragu spremalo se vjenčanje kralja Ladislava s francuskom kraljevnom Magdalenom, kćeri Karla VII. U to 23. novembra 1457. naglo umrije kralj Ladislav. Nije još bio navršio ni osamnaest godina. Nije čudo, što se širio glas i sumnja, da je kralj otrovan. Sumnjalo se i na Podjebrada i na njegovu ženu. Povijest dokazuje protivno: povod smrti bila je kuga.

S voljom ogromne većine naroda zakraljio se 2. marta 1458. Juraj Podjebrad na izbornom saboru u Pragu. Međutim bio je Juraj sklopio najuže prijateljstvo s mladim Matijom Hunjadom. Znao je Juraj, da ima Matijaš kao sin slavnoga Ivana Hunjada najviše nade, da ga Ugri izaberu za svojega kralja. Odmah nakon smrti Ladislava Postuma zaručio je zato Juraj svoju devetgodišnju kćer Kunhutu (Katarinu) s Matijom, pak je svoga budućega zeta otpravio u Ugarsku, dajući mu u pomoć i čeških najamnika. Ondje je Matijaš na saboru u Pešti, pod geslom, da valja birati domaćega kralja, a ne Nijemca, izabran već dne 24. januara 1458. za kralja ugarskoga i hrvatskoga.

Već papa Kalikst III. odobrio je izbor Podjebrada za kralja češkoga. Nakon smrti toga pape učvrstilo se još prijestolje kralja Jurja, kako se moglo pričiniti. Bilo je puno nade, da će se dati ukloniti dalji nesporazumci između Crkve i Čeha, kad je Kalikstu III. konklave izabrao nasljednikom najumnijega predstavnika humanizma onoga doba, glasovitoga kardinala Eneja Silvija Piccolomini.

Taj sjede na prijestolje sv. Petra pod imenom Pija II. Eneja Silvije poznavao je lično Jurja Podjebrada, Ivana Hunjada, Hunjadovce, cesara Friderika III., kojemu je bio dugo savjetnikom, i sve odličnije državnike onoga doba.

Općio je s Jurjem Podjebradom kao državnikom, cijenio njegovu vještinu i odvažnost, i ako mu nije bio sklon. Pio II. kao tadanji najbolji poznavalac Istoka snovao je, kako da uvede ogromnu križarsku vojnu, ne bi li bacili kršćani Osmanlije iz Evrope. Mi-

slilo se na vojničku vještinu Jurja Podjebrada i njegove prokušane češke vojske. Nije čudo, da je u to vrijeme čudesnih uspjeha kralj Juraj maštao i o daljim srećnim i slavnim prigodama. Zanimao se za njemačke stvari, željkovao krunu njemačku, pomišljao i govorio o vodstvu križarske vojne na Osmanlije. Mamila ga pače nada, ne bi li nakon poraza osmanske sile mogla zapasti njega, Jurja, bajna kruna cesara bizantijskih. Ta sami njegovi protivnici sokolili su ga, da segne za što višim ciljevima!

Ovo doba, ispunjeno, kako vidimo, velikim uspjesima, a nadama bez mjere, bilo je s druge strane ipak po Jurja vrlo opasno jer je Rim htio, da se Češka odrekne „praških kompaktata“. Tvrđilo se, da koncil basilejski nije vlastan bio da podijeli trajno takove povlasti češkoj sljedbi kališnika. Juraj pak nije bio ni kao kralj voljan odstupiti od praških kompaktata; a sva je prilika, on ne bi toga odstupa ni mogao provesti, jer je bio kraljem samo po volji naroda, velikom većinom u Češkoj privržena kališničkoj sljedbi. Kralj je stoga odgađao diplomatskim koracima konačni prelom sa svetom stolicom, kojemu je htio da izbjegne.

U to doba nanese kob — ako nije tajna namjera francuske diplomacije po srijedi — u Prag humanistično obrazovana Francuza iz Grenoble-a (Gratianopolis) u Danphinè-u. Bio je to Antoine Marini, sin Bartolomejev, neki inženir, tvorničar, svakako obrtnik. Čini se, da je izumio nov spretniji postupak za paljenje kreča, pečenje opeka i crijepa (nazivlju ga i carbonista, ugljenar). Sam se Marini zove, a tako ga i poslije, kad je već bio poslanik, kite naslovom „miles“ i „eques“ t. j. vitez, a pored toga i „doctor“ i „magister“. Bio je ponajprije u Austriji, gdje mu je cesar Friderik VI. dao privilegij za tjeranje obrta iscrpljivanjem vodene snage. Takove pothvate imao je i u Salzburgu i Beču. Već prije g. 1459. nalazimo Marinija na dvoru Jurja Podjebrada. Živahni taj Francuz naučio je vrlo dobro češki, što mu je svakako trebalo, jer Podjebrad nije znao ni riječi latinski, a jedva nekoliko njemačkih riječi.

Mora da se kralju Jurju taj umni inostranac veoma svidio. Čini se, da su bili često u razgovoru. Kralj bi Juraj, željan upute i pouke od učenca čovjeka, pitao, a Marini bi odgovarao o političkim i ekonomskim stvarima. Jednoč stavio je kralj svojemu savjetniku niz pitanja, a Marini mu odgovara odugačkim češkim raspravama, kadšto dosta naivnim, po našem shvaćenju, ali kadšto i vrlo ostroumnim. Upitao ga nekom zgodom kralj: kako bi se

moglo upriličiti, da se svi Česi potpuno izmire sa svetom stolicom, a da ipak njima ostanu sačuvane povlastice kompaktata, pak zatim: kako bi se mogli sklonuti europski vladari na dogovor, po kojemu bi se obvezali na svestrani trajni mir, a da se uzdrže i cesar rimski i papa, svaki u punoj svojoj vlasti. a nakon toga da svakoliko kršćanstvo udari na Osmanlije.

Marini odgovori: „kralj francuski najviši je vrhovnik. on je zvan da izmiri Čehe s erkvom“. Pored toga pozivao se Marini na svoj prijedlog o „parlamentu“, o čem ćemo poslije čuti pobliže³⁾.

Kralj Juraj šalje zatim u najvažnijim poslovima Marinija kao svojega poslanika. G. 1462. uspio je savez kralja Jurja s Poljskom. Marini pođe zatim k svetoj stolici, gdje nije postigao uspjeha. Odatle ode u Mletke, gdje je ugovarao i predlagao velik savez kraljeva: češkoga, francuskoga, poljskoga, ugarskoga, pak vojvode burgundskoga i republike mletačke. Radilo se o savezu, koji bi očuvao mir u kršćanstvu, a dao prilike, da se poždenu Osmanlije iz Evrope. Mlečani sokolili su Marinija i odobravali kraljeve prijedloge, samo su imali prigovora, da bi trebalo sa svetom stolicom prije ugovarati.

Marini pođe najprije odatle na dvor u Burgundiju, pak ravno do kralja francuskoga Ludovika XI. Bio je taj vladalac možda humanistično najbolje odgojen od svih knezova onoga doba, umno neobično nadaren, pun osjećaja dužnosti kraljevske, koju je nazirao u tom, da podigne vlast središnju i satare premoć velike vlastele. On je udario temelje jedinstvenoj državi u Francuskoj. Ali k tomu cilju bilo mu je dobro svako sredstvo i orude. Bio je himben, lukav zloban, nevjeran, okrutan, a k tomu, za čudo, praznovjeran. Čudnovat je zaista glavni taj suradnik, kojemu je Juraj Podjebrad namijenio najvažniji, kako ćemo vidjeti, zadatak u Ligi, koju je zasnovao sa svojim učenim savjetnikom Marinijem.

Starijim Zagrepčanima primaknuo je genijalni naš Adam Mandrović zanimljivi, a zastrašni lik francuskoga toga kralja divnom svojom umjetničkom tvorbom na daskama. Kao da je kralja silnika i himbenika izmamio čarobijom iz davnoga groba u onoj potresnoj tragediji „Louis XI.“ velikoga pjesnika Kazimira Delavigne-a.

³⁾ Isp. Hermann Markgrafa: Ueber Georgs von Podiebrad Project eines christlichen Fürstenbundes. Sybel's Historische Zeitschrift XXI. str. 269. i. d. Isp. Časopis českého Museum III. 3. i d.

Pred toga vladaoca iznosi Marini izrađenu osnovu kralja Jurja Podjebrada. Puki slučaj hoće, da nam je sačuvana⁴⁾ doslovice.

Sadržinu mogu ovdje donijeti samo u skraćenu izvatku:

Češki kralj tuži se vrlo rječito, kako kršćanstvo sve dublje pada. Bilo je sto i sedamnaest velikih kršćanskih država, a malo ne sve su propale i rasute. Izgubljen je Sveti grob, Azija i Afrika, napokon je razvaljeno i grčko cesarstvo. Jedva još postoji šesnaest kršćanskih država. Bog nas kazni. Poboljšajmo se, i narodi i vladari, poradimo za zaštitu kršćanske vjere, kojom se nazivljemo. Ako ne ćemo da budemo protiv Krista, vojujmo za nauku njegovu. „Kralj Juraj nakon zrela promišljanja, zazvavši Duha svetoga, po dogovoru sa svojim prelatima, knezovima, barunima, plemićima i učenim savjetnicima, zasnovao je bratinsko ujedinjenje kršćanskih vladalaca uz uvjete, koji slijede“.

Čl. 1.—8. ustanovljuje svrhu saveza: među članovima treba da vlada bratska ljubav i mir; svaki podanik, koji se ogriješi o to, bit će kažnjen; ako neprijatelj napadne člana saveza, sav savez naroda ima za nj stati i privesti do mira ili obraničkim sudom ili oružjem na zajedničke troškove; savez ima istim načinom posredovati i u razmiricama između kršćanskih vladara, koji nisu članovi; nitko, koji pomuti općeni mir, ne može naći zaklonište u kojega člana saveza, ni kod nijednoga podanika; tko se ogriješi o to, bit će kažnjen kao smutitelj mira (mirolomnik).

Slijedi vrlo općeni izražaj misli pravno-filozofijskih, skladnih s tadašnjim teorijama.

Istaknuto je zatim načelo, kako je potrebno, da se prema prilikama novih vremena i raznih država, iz krila prirode stvaraju i nova prava (pomišlja pisac očito na poboljšicu i popunu međunarodnih pravila i običaja).

U čl. 9.—11. ove su konstitutivne ustanove: urediti valja općeno savezno sudište pod imenom konsistorije ili parlamenta (ovaj „parlamente“ pomišlja sebi Marini jamačno prema uzorima francuskih istoimenih sudačkih zborova, koji kano vrhovno sudište nisu samo prosuđivali pravne sporove, već su im načelne rješidbe imale zakonotvornu moć, pak stoga Marini na ovom mjestu označuje svoj

⁴⁾ Po Markgrafu (v. op. 3.) otisnut je izvor ovaj, o kojem predašnji povjesnici (prije g. 1869.) nisu znali — ni Palacky ne — u *Mémoires de Commines Lenglet du Fresnoy*. Londres et Paris 1747. *Commines* — ini pišu *Commines* — bio je ministar Ludovika XI.

parlamenat pjesnički: „kano izvor pravde i pravice, iz kojega teku na sve strane potoci“); sjedište je tomu sudištu ondje, gdje stoluje savezno vijeće (ovo pak mijenja svoje sjedište svakih pet godina; v. niže po čl. 19.); taj parlamenat sudi prešno, bez formalnosti, a članovi saveza dužni su podnositi na presudu preda nj sve sporove, koji nastanu među njima nakon pristupa u savez.

Političke su ovlasti saveza (čl. 12—28.) ove: prima nove članove i ima čuvati čast rimske crkve i katoličke vjere, ter će voditi rat protiv Osmanlija, pobira u to ime u zemljama članova daće pače i od crkvene desetine, i određuje, kako da se vodi rat protiv nevjernikâ; kuje zajednički novac za vojnu i vojsku i određuje, što da bude od zemalja otetih zajedničkom vojnom iz neprijateljskih šaka.

U čl. 19.—24. uređuje se savezno vijeće (Markgraf: „Bundesrath“). Opunomoćeni zastupnici iliti vijećnici članova saveza imaju se sastati u nedjelju Reminiscere godine 1464. u Basileji: za razdoblja od pet godišta tvoriti će ondje pravi kolegij („corpus, universitatem seu collegium“); drugo petgodišnje razdoblje bit će u kojem francuskom gradu, treće u kojem talijanskom. Savez treba da tvori dva (?) vijeća: pravo i posebno (Markgraf: der Bund soll einen eigentlichen und besonderen Rath bilden, in dem ein Fürst den Vorsitz führen als „praesidens pater“ und die anderen christlichen Mitglieder sein sollen); pomenuti kolegij vršiti će obraničko sudenje spram članova saveza, njihovih podanika i onih, koji se tomu kolegiju uteku; vijeće ima posebni grb, pečat, blagajnu, arhiv sindika, službenike itd.; službenici imaju biti pripadnici države, gdje stoluje vijeće; vijeće rukuje zajedničke prihode; u saveznom vijeću ima svaki narod samo jedan glas, bez obzira na broj punomoćnika, kralj francuski (na prvom mjestu) sa svim kraljevima i knezovima Galiје, kraljevi i knezovi Germanije opet jedan glas, tako i dužd mletački i s njime ostali vladaoči talijanski opet jedan, a tako isto, ako savezu pristupi, i kralj kastiljski sa svim španjolskim vladaočima; papu zamolit će savez po svečanom odaslanstvu, da dopusti pobiranje daće od crkvene desetine, pak neka izravna sve razmirice između crkvenih dostojanstvenika, koji su ujedno državni vladaoči, i vladalaca, koji nisu članovi saveza, po posebnim legatima, a ako ne uspije izravnjanje, neka papa presudu izreče; papu moli savez, neka skloni talijanske vladaoce, da sagrađe mornaricu za rat na nevjernike; konačni članak 24. pak određuje, da

svaki nasljednik vladaoća, člana saveza, mora pristupiti u savez još prije, nego li sjedne na prijestolje.

Čudno je, što nije u osnovi označen izrično kralj francuski kao predsjednik, pak što ni Češka, a ni Poljska ni Ugarska nisu istaknute kao saveznice, a bez sumnje se i na njih pomišljalo, jer je kralj Juraj i s njima vodio o tom dogovore.

Ima dosta i inih tamnih ustanova u toj osnovi. Možda bi se iz latinskoga izvornika moglo što šta razjasniti.

Kralj Ludovik XI. s velikom je simpatijom saslušao prijedlog pak se samo žalio, što poslanik kralja Jurja, Marini, nije imao formalna ovlaštenja, da potpiše odmah ugovor. Juraj Podjebrad poslao je doduše još jednoč Marinija u Francusku, i to ljeti g. 1464. s velikom pratnjom, ali s nalogom, da sklopi samo politički savez s Francuskom, a o osnovi parlamenta i saveza vladalačkoga imali su odaslanici kralja češkoga samo punomoć za dalje pregovaranje, ali ne za potpis kakove pogodbe o tome širokom projektu. — Vidi se, da je osnova nagazila na nesavladive zapreke, kojima se lako dosjetiti, a povijest ih je iscerpljivo ubilježila.

Pogoršao se kralju Jurju politički položaj već tim, što je njegova kći Kunhuta, udata za kralja ugarskoga Matiju, umrla u februaru 1464. u nesretnu porođaju. Umni papa Pio II. i sam je spremio vojnu protiv Osmanlija. Papa je bio prinukan, da poreče valjanost kompaktatima. Sukobi s kraljem Jurjem postadoše poslije toga još žešći. Nakon propasti Bosne pripravljaio je Pio II. križarsku svoju vojnu s grozničavim žarom. Dne 15. aprila 1464. zateče ga smrt u Ankoni. Na njegovo mjesto dođe Pavao II., strog svećenik. Još je Mariniju uspjelo uistinu, kraj svih ovih nepovoljnih okolnosti, da savlada silni otpor savjetnika⁵⁾ francuskoga kralja Ludovika XI., ter ishodi od samoga kralja potpis za vrlo tijesni savezni ugovor između Češke i Francuske: „da uzmogne kralj češki državu svoju spojiti s kršćanskim kraljevima i uživati ne samo unutarnji već i vanjski mir među što većim brojem prijatelja u slavu svemogućega Boga, na dobro i korist katoličke vjere i svekolike kršćanske republike itd.“

⁵⁾ Najžešći bio je protivnik ministar Jean de la Balue, biskup Ebroički (d'Evreux). Ovoga je poslije Ludovik XI. uhvatio u veleizdaji (prodao je tajne duki od Burgundije), pak ga je držao jedanaest godina u željeznoj kletki. Ovu vrstu kazni preporučio je bio kralju sam ministar La Balue za veleizdajnike.

Ludovik XI. odlučio se glavom za taj ugovor i odbio odrješito sve prigovore svojih savjetnika s riječima: „bilo kome mило ili nemilo, ja hoću da budem prijatelj češkomu kralju“.

Nakon ovoga svakako znatnoga posljетка vratilo se odaslanstvo iz Francuske u Prag. Marini ostao je ipak u svojoj domovini. Ondje mu se zameo svaki trag. Ime njegovo ne spominje ni Larousse-ov veliki rječnik.

„Savez naroda“ ukopan je malo zatim konačno pod gomilama na bojištima poginulih bojnika i po selima i gradovima poklanih žena i djece. Matijašu prohtjelo se krune češke, ter je nakon prekinutih veza poveo vojske svoje, ne bi li satio tasta, kojega je prije svojim ocem nazivao. Tečaj tih bojeva ne može nas ovdje zanimati. Juraj Podjebrad branio se čudesnom vještinom. Kad je g. 1469. prodro Matijaš sve do Časlave, opkolio ga je Juraj tako, da je Ugrin molio za sastanak. Tast zetu dopusti, da dođe na dogovor. Neprijatelj prolijevanju krvi pristade Juraj na molbu zetovu. Matijaš obećao je, da će papu nagovoriti, neka uspostavi kompaktate, a on sam da će vratiti Češkoj neke gradove. Juraj privolje se svemu, dopusti pače, da se načini primirje, za kojega je mudri Matijaš svoju vojsku izvukao iz stupice. Česi su s punim pravom korili popustljivost kralja Jurja.

Nakon primirja započeo je zbilja Matijaš još ogorčeniju borbu protiv prevarena tasta i dao se izabrati od nekolicine nezadovoljne vlastele za kralja češkoga. Rat je nastavljen, ali sve navale Matijaševe opet su suzbijene. Tad je počeo Matijaš ponovo nuditi mir. Juraj Podjebradski bolovao je u to doba već teško od vodene bolesti. On je vidio, kako prijeti opasnost, da Češka i opet dođe pod vlast vladaoca tude krvi. Revni su čitaoci staroga zavjeta bili tadašnji Česi; znali su dobro za ono mjesto u devteronomiju Mojšijevu: „između braće svoje postavi cara sebi, a nemoj postaviti nad sobom čovjeka tuđina, koji nije brat tvoj“, a naš je to ogorčeni Križanić mnogo krupnije parafrazirao: „skot ne može imati pastira svoje pasmine . . . ako gdje god bude kralj druge narodnosti i drugoga jezika, takovo ljudstvo čini mi se kao da je srodnije skotu nego li ljudima“. ⁶⁾ Juraj Podjebrad odvaži se, otkloni na daleko misao, da postane nakon njega češkim kraljem koji sin njegov, pak preporučí sam mladoga Vladislava Jagielovića, sina Kazimira.

⁶⁾ Isp. V. Jagića: Život i rad Jurja Križanića. Zagreb 1917. str. 379.

kralja poljskoga, svojim Česima i učini da bude izabrat već za života njegova kraljem češkim. Nakon smrti Jurjeve neka zasjedne prijestolje mladi Vladislav. Zakrčio je Juraj tako put čovjeku neslovenske krvi. Spremio se pristojno, koliko je mogao, da dočeka smrt, a da prištedi narodu češkomu prolijevanje krvi u unutarnjim borbama. U petak dne 22. marta 1471. prestavio se.

Lik Jurja Podjebrada nije čist od ljaga. Ali sav život njegov pokazuje, da taj vojnik od rane mladosti nikada nije težio za ubranjem taštih lovorika. Ideja kršćanskoga mira rodila se za to jamačno u sreću neukoga Slovenina Jurja, a ne učenoga francuskoga humaniste i karboniste i viteza Antoine-a, ako ju je ovaj i obradio i iskitio.

Nijemac Markgraf očito prenisko cijeni Jurjev pokušaj „saweza naroda“, i ako je s druge strane Palacky možda uistinu preživahno maštao o sadržini i zamašaju projekta, koji velikomu povjesniku nije bio tada pred očima. Juraj je svakako pojava rijetka, možda jedinstvena. Najbolju mu je nadgrobnicu napisao njegov žestoki protivnik, nesmiljeni sudac svakomu heretiku, poljski historik Dlugoš: „k prolijevanju krvi nije bio nagao“.

*

* *

Pokušaji, koje istakoh, ne dovedoše do trajna mira; bijahu to uvodne igre u što veće i trajnije ratove.

Ljetos Wilson u sjajnom razlaganju o Ligi naroda, što ga već natuknuh, reče, kao navjesnik blage vijesti: „stvar se živa rodila (une chose vivante est née)“. Koliko plemenita idealizma, ali i realne samosvjesti ima u tim riječima!

Svatko nas prionuo bi klikatati radosna srca uz predsjednika Unije, da nas još uvijek ne steže mora tajnoga, a svemu svijetu javnoga ugovora, kojemu, u novo doba vječne pravde i samoodređenja naroda, zbilja, kako nam se čini, ne bi smjelo biti mjesta. Pak zar je čudo, što pod pritiskom nakazne sablasti, koja nam kleči na grudima, ne možemo da se otresemo u bolnome našem polusnu bojazni: kakav će to biti mir, što ga Liga za vijekove kani ograditi protiv svake promjene?

Pak u svemu zanosu, što su se tolika slovjenška plemena s pomoću nebesa podigla na noge, velika je briga, što naš Istok Slovenstva, otrovan tudinskim naukama, besvijestan sâm razdire gromorno svoje tijelo, pak ne može ni da bude pitan, što sudi o

miru, koji ima da grane. A mi, koji smo Slovjeni, pitamo se, može li se pomisliti zdrava konačna obnova svijeta bez našega Istoka?

Međutim, sreća u vis! Povjerujmo umnomu začetniku Lige naroda, njemu, koji tako tvrdo vjeruje u ideale pravde.

Bog dao, da ta „živa stvar“ Wilsonova ponaraste, prohodi ter se opase muškim pasom. Bit ćemo zadovoljni, kad se vrate čudom nekim blagi dani zlatnoga vijeka. Pak ako prileti tada božica nebeske pravde na taj svijet i sjedne među nas Jugoslavene na visoki Triglav, uvjerit će se, da nikad ništa nismo tražili, nego što je po pravdi naše.

Ako pak u Novo doba, tako glasno i jasno navješćivano, nama bude oteta rodna gruda, dio živoga našega narodnoga tijela, „vapit će pravica, da se krivica potare“, kako je prije sedam sto godišta napisao Hrvat, javni bilježnik u našoj Istri, pokraj obale zapada njezina, koju sada svukoliku svojata stranac, kano tobože davnu djedovinu svoju, kano čistu latinsku „vjekovječinu“!

A u ove sudbonosne dane, iako osjećam, da slabi glas moj ne može stići onamo, kamo ga šalje sree, ispunjeno štovanjem i udivljenjem za tolike plodove drevne prosvjete susjednoga nam naroda talijanskoga, moram da zapadnim medašima našim, sada tako uzburanjenim, pomenem ono, što je otac moj god. 1848. sjevernim susjedima gromko doviknuo, nadahnut rek'bi proročkim duhom: „Jaoh onome, koji mogaše u iskrnjem svojem steći brata, a ne htjede pa steće neprijatelja!“